

УДК 902:01:904(477.4-11+82)“00/05”

**ДО ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ПАМ'ЯТОК
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ І ТИСЯЧОЛІТТЯ Н. Е.
НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ ТА ВОЛИНІ
(друга половина ХІХ ст. – 1941 р.)**

Ярослав ОНИЩУК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: onyshchuk@ukr.net*

Розглянуто історію дослідження пам'яток римського часу на західних територіях Поділля та Волині від середини ХІХ ст. до початку німецько-радянської війни у 1941 р. Співставлено особливості розвитку археологічної науки на українських землях, які до Першої світової війни були розділені між Австро-Угорською та Російською імперіями. Охарактеризовано основні археологічні центри на території Східної Галичини і Волині, діяльність археологічних товариств, напрямки і завдання досліджень, описано час та особливості відкриття пам'яток першої половини І тисячоліття н. е. Значна увага звернена на розкопки, які перед Першою світовою війною проводили В. Деметрикевіч, В. Антонович, Г. Оссовський, І. Шараневич, К. Гадачек, Б. Януш.

Окрему увагу звернено на розвиток археологічної науки у міжвоєнний час. У цей період були відкриті унікальний Борочиський скарб, могильники у Гриневі, Колоколині, Рудці, Дерев'яному, поселення в Залісках, Вікнинах Великих та інші важливі пам'ятки. Описана діяльність кафедри археології Львівського університету, Наукового товариства імені Шевченка, Львівського доісторичного товариства. Важливе значення у цей час мали роботи Я. Пастернака, О. Кандиби, М. Смішка, О. Цинкаловського, Т. Сулімірського та інших вчених-археологів, відмічено їхній важливий внесок в розвиток методології і практики досліджень.

Зроблено висновок, що в період з другої половини ХІХ ст. археологічна наука пройшла важкий і тривалий шлях від свого зародження, колекціонування та краєзнавства до планових польових розкопок, системного опрацювання отриманих результатів та аналізу знайдених матеріалів.

Ключові слова: історія археології, Поділля, Волинь, перша половина І тисячоліття н. е., римський час, наукові центри, археологічні товариства, наукові дослідження, видатні археологи, археологічні пам'ятки, розкопки, археологічні культури.

Початки археологічних досліджень пам'яток першої половини I тисячоліття н. е. на території Західної Волині та Поділля сягають середини–другої половини XIX ст. У цей час аналізований регіон був розділений на дві частини: Західне Поділля та невелика частина Західної Волині – Лодомерія (“Lodomerien”), – входили до складу Австро-Угорської імперії, решта Волині – до Російської. Процес наукового вивчення пам'яток старовини на території Галичини розпочався дещо швидше, ніж на Волині. Це було пов'язано з виникненням тут археологічних осередків (заснування при Краківському науковому товаристві археологічного музею та Археологічної комісії, діяльність Краківського та Львівського університетів, створення у Львові Інституту Оссолінських, Крайового археологічного товариства, Ставропігійського Інституту, Наукового товариства ім. Шевченка та ін. [Булик, 2005, с. 372–385; 2008, с. 209–237]), навколо яких консолідувалися відомі дослідники галицької старовини Ізидор Коперницький, Володимир Деметрикєвіч, Ізидор Шараневич, Антін Петрушевич, Кароль Гадачек, Антоні Шнайдер та багато інших.

На волинських землях під владою Російської імперії дослідження були здебільшого краєзнавчими. Як пізніше писав Олександр Цинкаловський, “Цей край із населенням більше 3 000 000 чоловік не мав жодної вищої школи. Віддалений від університетських міст він становив територію, де проводили лише випадкові експедиції. Не було також й опрацювань археологічних...” [Сункаловський, 1961, с. I]. Своєрідним відображенням поступового зацікавлення громадськості археологією можна вважати створення у 1896 р. Волинського церковно-археологічного товариства [Терський, 2010, с. 31]. Загалом, “розкопки” пам'яток у цей час як на території Східної Галичини, так і на Волині переважно мали грабіжницький характер, часто їх проводили люди без відповідних знань та досвіду, а матеріали осідали у приваних колекціях.

Певне значення для популяризації археології мав Третій археологічний з'їзд, який проходив з 2 по 21 серпня 1874 р. у Києві [Третий..., 1899, с. I–XIV]. На ньому були присутні 204 учасники, в тому числі 126 – з російської та австро-угорської частин України. Наприклад, делегатами від західноукраїнського регіону були Е. Калужняцький, Д. Нижинецький, В. Площанський зі Львова, М. Коморошан із Чернівців, Я. Волошинський [Пеняк, 2008, с. 436] та Г. Оссовський, Н. Рогте з Волині та інші [Третий..., 1899, с. II–III]. Г. Оссовський виголосив доповідь про знахідки предметів кам'яного віку в населених пунктах Васковичі, Великій і Малій Мощаниці, звернув увагу на існування в Овруцькому повіті майстерень із виготовлення пірофілітових пряслиць, а також представив звіт про власні розкопки кургану в с. Залужжя Острозького повіту. Яків Волошинський представив перелік предметів кам'яної доби в кількості 257 екз., знайдених на території Київської та Волинської губерній.

Важливу роль в археологічному дослідженні Волині відіграв професор Київського університету Володимир Антонович. Він, за словами Михайла Грушевського, “став справжнім засновником української археології і знайшов у цій сфері багато співробітників і продовжувачів” [Грушевський, 1914, с. 29]. Його заслугою є створення “Археологічної карти Волинської губернії”, де за географічним принципом подано опис городищ, могильників, монетних і речових скарбів у 1105 населених пунктах [Антонович, 1900].

Значним кроком до популяризації пам’яток старовини було успішне проведення археологічної виставки старожитностей Східної Галичини у Відні (1873 р.). Під цим приводом до австрійського цісаря було відправлене звернення львівських дослідників із проханням захистити від розорення історичну спадщину краю. На державному рівні під страхом накладення штрафу, арешту або фізичного покарання були заборонені самовільні розкопки історичних об’єктів та пам’ятних місць [Булик, 2005, с. 381; 2006, с. 61]. У 1873 р. у результаті реорганізації “Центральної Комісії для вивчення і збереження історичних будівель” було створено новий орган під назвою “Центральна Комісія для вивчення і консервації пам’яток історії та мистецтва” з трьома секціями: археологічною, пам’яток архітектури і мистецтва та архівних пам’яток [Саламаха, 2010, с. 51; Demetrykiewicz, 1886, s. 63]. Відповідно до цього охорона археологічних пам’яток в Галичині була покладена на консерваторів, а розкопки і дослідження стали прерогативою фахівців.

Подібно до III Археологічного з’їзду, велике значення для розвитку археологічної науки на території Волині під Російською владою мав XI Археологічний з’їзд 1899 р. За пропозицією В. Антоновича в його роботі увагу мали акцентувати, головню, на вивченні волинських старожитностей. З’їзд навіть планували провести у Луцьку або Володимирі-Волинському, але з огляду на віддаленість цих міст від великих центрів, перенесли до Києва [Терський, 2010, с. 39]. Загалом на ньому було виголошено 135 рефератів. В. Антонович представив своє багатолітнє напрацювання – згадану вище працю “Археологічна карта Волинської губернії”. Священик Юхим Сіцінський виступив із подібною доповіддю під назвою “Археологічна карта Подільської губернії”. На основі друкованої інформації, свідчень місцевого населення, священиків, волосних управлінь, а також власних розвідок на карту було нанесено та описано близько 300 курганів, 316 городищ, 60 селищ та інших пам’яток Східного Поділля [Б’яшевській, 1899, с. 113]. Окрім того, три доповіді з археології Західної Волині виголосив В. Антонович, дві – К. Мельник-Антонович, по одній – М. Біляшівський, Л. Житинський та ін. [Труды, 1901].

Початки професійного дослідження пам’яток першої половини I тисячоліття н. е. на території Західного Поділля датують останньою чвертю XIX ст. Спочатку їх опрацювання було спорадичним. Об’єкти здебільшого

виявляли випадково під час земляних робіт і більшість їх гинула під лопатами та молотками робітників ще до приїзду фахівців. Лише з 1980-х років розкопки, описи пам'яток, фіксація матеріалу набули більшої системності. Наприклад, 1878 р. під час будівництва дороги зі Сокаля до Кам'янки Струмилової (тепер – Кам'янка Бузька) було зруйновано кілька поховань пшеворської культур, які знаходилися на пагорбі біля м. Кристинопіль (тепер – Червоноград). Віднайдені матеріали складалися з глиняних посудин, а також ритуально пошкодженої зброї: наконечників списів, мечів, умбонів та ручок щитів [Hadaczek, 1909, s. 18]. У 1882 р. на околиці Кам'янки Струмилової виявлено частково пошкоджений бронзовий глек із високою шийкою, опуклим тулубом і розхиленими назовні вінцями [Піцишин, Овчинников, 1999, с. 187]. У 1899 р. І. Шараневич повідомив Центральну Комісію з охорони пам'яток мистецтва і культури у Відні, що в с. Звенигород Львівського повіту на полі в ур. Під Старою Церквою знайдено тілопальне поховання з матеріалами епохи римського часу [Śmiszko, 1932, s. 64]. Приблизно в цей самий час за різних обставин поховальні пам'ятки пшеворської культури були відкриті у Бендюзі, Добростанах, Рудці та ін. [Śmiszko, 1932, s. 3–26]. Їх загальну характеристику зробив К. Гадачек у 1909 р. на підставі розкопок великого тілопального могильника в с. Гаць коло Переворська. Дослідник описав виявлені матеріали, віднісши їх до окремої групи пам'яток, поширених в Мазовії, Великопольщі та Малопольщі, та етнічно пов'язав із германським населенням [Hadaczek, 1909, s. 16–20].

Останньою чвертю XIX ст. датують вивчення перших пам'яток липицької культури. У 1889 р., під час прокладення залізничної колії з Рогатина до Тернополя, на західній околиці с. Верхня Липиця (тепер – Івано-Франківської області) було відкрито великий ґрунтовий могильник. Розкопки проводив у 1889–1890 рр. краківський археолог І. Коперніцький. У результаті – відкрито 60 кремаційних і сім інгумаційних поховань та три вогнища. Роботи були перервані в 1891 р. у зв'язку зі смертю дослідника. Інформація про це відкриття вийшла тоді у світ лише у вигляді коротких повідомлень у часопису “Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne” [G. O., 1890, s. 30] і краєзнавчому збірнику “Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild” [Demetrykiewicz, 1898, s. 130]. Детальніше до розв'язання проблеми походження та хронології пам'ятки підійшов К. Гадачек вже перед Першою світовою війною. На його думку, населення, яке залишило Липицький могильник, має місцеве коріння і сформувалося на основі культури першої половини I тисячоліття н. е. Чехи-Висоцько. Час існування пам'ятки він відніс до II–III ст. н. е. [Hadaczek, 1912, s. 24–25].

Детальний аналіз матеріалів Верхньоліпицького могильника в міжвоєнний період зробив Маркіян Смішко. На підставі опрацювання рукописів

І. Коперніцького, колекцій, які зберігалися у збірках Польської академії наук і мистецтв у Кракові, а також музеях Наукового товариства ім. Шевченка (далі – НТШ) та Ставропігійського інституту у Львові, він ідентифікував 37 кремаційних і шість інгумаційних поховань, три вогнища, а також 53 предмети, що їх було неможливо пов'язати з конкретними захороненнями [Śmiszko, 1932, s. 26–55]. На жаль, решта матеріалів перебували в розкомплектованому стані або були втрачені під час війни. М. Смішко дійшов висновку, що могильник у Верхній Липиці залишило прийшло з півдня дакійське населення, яке проживало у Подністер'ї у I – другій половині II ст. н. е. [Śmiszko, 1932, s. 176].

Групу поховань пізньоримського часу дослідив Г. Оссовський біля с. Увисла (тепер – Гусятинського району) та Мишків (тепер – Борщівського району) на Тернопільщині. У першому випадку людські кістки були вимиті водою у східній частині села, в ур. За Церквою. Розкопки, проведені в середині серпня 1891 р., засвідчили наявність інгумаційного поховання, в якому скелет лежав у випростаному положенні на спині. Біля нього знайдено намисто, яке складалося з двох черепашок каури (*Cypraea pantherina*), двох фрагментів щелепи великої риби та ікла кабана, маленьку бронзову пряжку без язичка, кістяний тришаровий гребінь із дзвоноподібною спинкою та залізне кінське вудило. Дослідник датував поховання в межах IV ст. н. е. [Ossowski, 1891, s. 35–39]. У Мишкові, в ур. За Серетом, Г. Оссовський спільно з тодішнім власником місцевого маєтку Мар'яном Кемплічем розкопав п'ять поховань, з яких до пізньоримського часу можна віднести чотири*. Скелети лежали на спині головами на захід. Супровідний матеріал складався з кружального посуду, в тому числі миски з розетковим орнаментом, та деяких бронзових прикрас [Ossowski, 1891, s. 94–98]. До цього ж часу також належить випадково знайдена у 1862 р. в Мишкові бронзова фігурка римського походження у вигляді руки, що тримає кулю. На кулі зберігся напис: “I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Dolicens Gaius optio c(o)h(ortis) I Hisp(anorum) (miliariae) v(otum) s(olvit) I(ibens) m(erito)” [Janusz, 1918, s. 268–269].

У 1896 р. під час будівництва залізниці в Тереховлі на Тернопільщині були відкриті людські тілопокладення. Місце знахідки обстежив В. Деметрикевіч, який ствердив, що всі захоронення, як і супутній їм глиняний і скляний посуд, були по-варварському знищені. Вдалося зібрати лише кілька фрагментів посудини, орнаментованої скісними канелюрами на тулубі та прямими лініями під вінцями. Крім того, в приватній колекції бургомистра Тереховлі Юліана Оплінського збереглися ще три кружальних екземпляри: ваза з трьома вухами, миска та маленьке біконічне горнятко. На думку

* У похованні № 2 серед супровідного матеріалу знайдено сережку т. зв. київського типу [Ossowski, 1891, s. 96], яка датує об'єкт періодом Русі.

В. Деметрикєвіча пам'ятка датована римським часом [Demetrykiewicz, 1900, s. 92–93]. Ще один могильник цієї доби було виявлено в результаті земляних робіт неподалік панського саду графів Козібродських у с. Підгайчики Юстинові (тепер – с. Підгайчики Тереховлянського району Тернопільської області). Як і в попередньому випадку, поховання та більша частина інвентаря не збереглися. В. Деметрикєвічу вдалося врятувати лише три невеликі кружальні посудини, передані на зберігання у Польську академію наук і мистецтв [Demetrykiewicz, 1900, s. 118].

У Боришківцях Борщівського повіту, в ур. На Стрілці, у 1899 р. під час сільськогосподарських робіт селяни розорали тілопальне поховання зі зброєю. Згідно з М. Смішком, у ньому, окрім інших предметів, знайдено втульчастий листоподібний наконечник списа та умбон від щита [Śmiszko, 1932, s. 3–4]. Біля с. Капустинці цього ж повіту в кургані виявили урнове кремаційне захоронення римської доби. У Музеї Любомирських у Львові зберігалися знайдені в ньому предмети: ліпна урна темно-жовтого кольору з ошершавленою поверхнею, два залізні умбони щитів, переламаний двосічний меч та два втульчасті листоподібні наконечники списів (один двічі зігнутий) [Janusz, 1918, s. 64; Śmiszko, 1932, s. 16–17].

На Львівщині широкі археологічні дослідження проводили на поселенні в с. Неслухів (тепер – Буського району Львівської області). Їх здійснив 1898–1899 та 1903 рр. вже згадуваний К. Гадачек. Пам'ятка розташована в північно-західній околиці села на двох протилежних пагорбах під назвами Грабарка та Лісковиця, розділених долиною невеликого потоку. Згідно з опублікованим в 1900 р. звітом, розкопки проводили в ур. Грабарка. Там було виявлено 18 житлових, низку господарських та виробничих споруд, віднесених до культури полів поховань [Nadacek, 1900, s. 48–59, 71–86]. Однак, як пізніше зазначив Володимир Баран, рівень тогочасних методів польових досліджень і багатошаровість пам'ятки не дали дослідникові можливості правильно зорієнтуватися в стратиграфії. Зокрема, він відніс до III–VI ст. н. е. матеріали різних хронологічних періодів, у тому числі раннього середньовіччя та Київської Русі [Баран, 1981, с. 7].

У 1910 р. К. Гадачек, вже як професор Львівського університету, провів розкопки могильника в с. Псари на Рогатинщині (тепер – с. Приозерне Івано-Франківської області). Пам'ятка випадково відкрита у 1909 р. під час будівництва дороги, в результаті чого було зруйновано близько 50 інгумацій із характерним для пізньоримського часу інвентарем (ліпною та кружальною керамікою, бронзовими фібулами, кістяними гребенями, скляними намистинами тощо). К. Гадачек додатково дослідив ще чотири тілопокладення: у трьох скелети лежали у випростаному положенні, в одному – на лівому боці в скорченому. Орієнтація кістяків – південно-західна. На підставі виявлених

матеріалів, могильник датовано періодом від IV до V ст. н. е. [Hadaczek, 1912, s. 28–30].

У цьому ж році К. Гадачек виявив на сільському пасовищі в Малехові біля Львова фрагменти ліпної та гончарної кераміки, а також кістки тварин цього ж часу [Janusz, 1918, s. 170; Śmiszko, 1932, s. 65].

У 1913 р. в с. Іване-Золоте Заліщицького повіту на Тернопільщині було випадково натраплено на два поховання. Перше представляло тілоспалення в урні. Згідно з інформацією, яку записав історик та краєзнавець Богдан Януш (псевдонім – Василь Карпович), супровідний матеріал становили залізні предмети озброєння та спорядження вершника: наконечник списа, довгий двосічний меч, дві шпори, умбон щита та дві мініатюрні відерцеподібні підвіски. Друге – інгумаційне, мало в своєму комплексі глиняний посуд і пряслице [Janusz, 1918, s. 263]. У збірці Інституту праісторії при кафедрі доісторичної археології Львівського університету станом на початок 1930-х років зберігалось сім предметів озброєння з вищеприписаного кремаційного захоронення. Це – легко зігнутий листоподібний наконечник списа з втулкою, ручка від щита, дві шпори, залізна підвіска від піхви меча, фрагмент ножа, дві відерцеподібні підвіски і бронзова двочленна фібула з пів'язаною ніжкою. На думку М. Смішка, поховання належали до вандальської (пшеворської) культури [Śmiszko, 1932, s. 14–15].

У 1915 р. вийшла у світ стаття Володимира Гребеняка, в якій, серед інших знахідок з території Східної Галичини, були описані залізний меч та умбон від щита зі с. Перепельники Зборівського повіту. Вони зберігалися у фондах Музею НТШ у Львові та, як зазначав автор, раніше не були відомі науці [Гребеняк, 1915, с. 22]. У цій самій статті автор також подав інформацію про випадкову (під час копання ями на вапно) знахідку 1913 р. в Романовому Селі Збарзького повіту скелета людини зі супровідним матеріалом. Він складався зі шести кружальних посудин та бронзової Т-подібної фібули підв'язної конструкції. На думку В. Гребеняка, предмети характерні для провінційно-римської культури [Гребеняк, 1915, с. 24–25]. Пізніше (у 1931 р.) Тадеуш Сулімірський та Гелена Цегак-Голубічова провели там розкопки, виявивши два інгумаційні захоронення та бронзову фібулу. На переконання дослідників, могильник датується другою половиною IV ст. н. е. [Cehak-Gołubowiczowa, 1936, s. 61–69].

Отже, до Першої світової війни вивчення археологічних пам'яток у західних регіонах Волині та Поділля пройшло складний шлях від збирання і колекціонування, до системного опрацювання та аналізу знайденого матеріалу. Однак наукові дослідження цього часу ще були дуже загальними і тісно перепліталися з краєзнавством. Більшість пам'яток були відкриті випадково місцевими селянами, які не розуміли їх історичного значення. Знахідки викидали, ламали, розбивали, а цінніші артефакти продавали перекупникам.

Тому значна їх кількість так і не потрапила до рук фахівців. Серед дослідників особливе зацікавлення викликали розкопки курганів, городищ, залишків архітектурних пам'яток доби Київської Русі, які давали можливість із мінімальними затратами отримати цікавий матеріал, тоді як вивчення поселень було нечастим явищем.

Перша світова війна (1914–1918), а також події українсько-польського та більшовицько-польського протистояння (1918–1920) принесли на західноукраїнські землі політико-адміністративні зміни. Згідно з Ризьким мирним договором 1921 р. Східна Галичина і Західна Волинь увійшли до складу Другої Речі Посполитої. Ці події на певний час перервали процес археологічного вивчення краю. За деякими винятками дослідження давнього історичного минулого тут поступово відновилося лише у середині–другій половині 20-х років ХХ ст.

У Польщі 1920 р. було створене “Державну службу консерваторів доісторичних пам'яток” (“Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych”) на чолі з Еразмом Маєвським (у 1921 р. у зв'язку з поганим станом здоров'я його замінив Юзеф Костшевський), яке взяло на себе функції охорони пам'яток старовини [Karczewski, 2015, s. 184–185]. Територія Другої Речі Посполитої була поділена на 8 консерваторських округів, з яких два охоплювали Західну Україну: Львівський – із центром у Львові та Любельсько-Волинський – із центром у Любліні [Піотровська, 2006, с. 70, 76, рис. 2].

Консерватором передісторичних пам'яток у Львівському окрузі призначено Б. Януша. З його ініціативи 1925 р. у с. Лучка Тернопільського повіту було досліджене випадково відкрите тілопальне поховання. Перепалені кістки знаходилися в невеликій ліпній урні жовтого кольору, зверху накритій умбоном щита. Поруч лежали предмети поховального інвентарю: рештки бронзової піхви меча, дві залізні шпори, тричі зігнутий наконечник списа, пряжка від пояса, дві бронзові фібули і два кільця. Б. Януш вважав, що пам'ятка була залишена готами на шляху їхньої міграції у Північне Причорномор'я [Czołowski, Janusz, 1926, s. 11; Śmiszko, 1932, s. 18–20].

У 1927 р. хранителю фондів Музею НТШ Юрію Полянському передали два великі фрагменти кераміки “terra sigillata” з пластичним орнаментом зі Звенигорода біля Львова. Завдяки зусиллям Ярослава Пастернака серед колекцій Народного Дому у Львові вдалося відшукати ще 20 уламків червонолакової кераміки з цього ж населеного пункту, з яких відреставрували десять мисок і чашок [Пастернак, 1931, с. 1–11].

Під час будівництва 1928 р. залізничної станції біля с. Борочиче на Волині (тепер – Горохівський район Волинської області) робітники знайшли великий монетно-речовий скарб, в якому за деякими свідченнями могло бути від 50 до 60 кг римських денаріїв у срібних та глиняних посудинах. Зусиллями поліції зі

Львова та Горохова було повернуто майже 8 кг монет, дві срібні та одну глиняну посудини, а також золотий медальйон імператора Йовіана. Як вважав тогочасний львівський консерватор пам'яток мистецтва і культури Юзеф Піотровський, вивчення скарбу може дати відповідь на питання його походження та історичного значення [Piotrowski, 1929].

У цьому ж році Олег Кандиба, досліджуючи трипільське поселення у с. Ланівці Борщівського повіту на Тернопільщині, в північній частині ур. Замчисько, виявив залишки кремаційного поховання і багато фрагментів кераміки. На його думку, вони належали культурі готів [Кандиба, 1937, с. 5].

Ще одне поховання цього ж часу було відкрито в с. Терпилівка (тепер – Підволочиського району) на Тернопільщині [Баран, 1981, с. 9].

Дослідження поселень і могильників пізньолатенського та римського часів на території Галичини значно поживалося у 1930-х роках. Цьому сприяли різні обставини, в тому числі й виникнення Львівського доісторичного товариства. Підготовку до його створення взяв на себе приват-доцент кафедри доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель Львівського університету Тадеуш Сулімірський. 15 жовтня 1932 р. на загальних зборах археологів Львова було прийнято рішення про заснування цієї організації як окремого відділення Познанського доісторичного товариства. Юридично товариство оформилося 20 грудня 1933 р., коли його зареєструвало Воєводське правління у Львові. Завдання, які декларували в програмних документах, передбачали вивчення давнього періоду польських земель, поширення серед населення зацікавлення археологією, співпрацю з консерваторськими урядами Галичини в питаннях збереження пам'яток та інше. Львівське доісторичне товариство планувало проводити періодичні тематичні зібрання, організовувати лекції та дискусії, наукові курси, археологічні експедиції, пропагувати археологічні відкриття на сторінках спеціалізованих видань; засновувати археологічні бібліотеки та музеї, створювати у повітах Східної Галичини регіональні відділення та наукові секції, співпрацювати з іншими товариствами, які ставили перед собою подібні завдання тощо [Масик, 2009, с. 59]. Одним із результатів діяльності організації було видання 1934 р. праці М. Смішка, Т. Сулімірського та К. Мичковського з археології пізньоримського часу Південно-Східної Польщі [Śmiszko, Sulimirski, Muczkowski, 1934]. У ній представлені результати розвідкових досліджень Т. Сулімірського на Західному Поділлі у 1931–1932 рр. Зокрема, описано нововідкриті поселення в Новосілці Костюковій (тепер – с. Новосілка), Голіградах, Берем'янах, Зозулинцях (тепер – Заліщицького району), між Максимівкою та Чагарями Збараськими (тепер – Збараського району Тернопільської області), залишки виявлених під час розкопок житлових споруд (Новосілка Костюкова, Голігради, Максимівка), а також знайдені там фауністичні остеологічні рештки. На підставі опрацювання

119 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
керамічного матеріалу М. Смішко припустив належність цих пам'яток до липицької культури [Śmiszko, Sulimirski, Muczkowski, 1934, s. 22].

У 1930 р. під час земляних робіт, пов'язаних зі спорудженням будинку Семка Біловуса в с. Гринів (тепер – Пустомитівського району Львівської області), в ур. Могила, випадково натрапили на кремаційний могильник. Знайдені речі (кераміка, залізний меч зі залишками піхви, фрагменти умбонів від щитів, наконечники списів та інше), які належали до пшеворської культури, зібрав Я. Пастернак і передав на зберігання в Музей НТШ [Śmiszko, 1932, s. 8–13]. У цьому ж році М. Смішко і Т. Сулімірський розкопали уцілілу південно-східну частину пам'ятки, виявивши там 12 тілопальних поховань із матеріалами липицького типу [Śmiszko, 1932, s. 55–64]. Результати досліджень М. Смішко опублікував у монографії, в якій порушив проблему науково-історичної інтерпретації, визначив територію поширення, хронологію та причини занепаду липицької культури. Її носіями він вважав землеробське населення гето-дакійського походження [Śmiszko, 1932, s. 171–178]. Одночасно наявність пшеворських поховальних пам'яток він пояснював переходом через території Західного Побужжя і Верхнього Подністер'я вандальських племен на їхньому шляху в Семиграддя [Śmiszko, 1932, s. 111]. Дослідник уперше звернув увагу на різноманітність пшеворських старожитностей Західного Побужжя та Верхнього Подністер'я. Він пояснював це тим, що населення, яке їх залишило, проникло на Волинь із території Повіслення ще в пізньолатенський час, тоді як район Верхнього Дністра був заселений дещо пізніше з Надсяння [Śmiszko, 1932, s. 109–110].

Джерельна база вивчення липицької культури в цей час поповнилася також матеріалами з розкопок перших селищ. У 1933 р. Я. Пастернак провів розвідкові дослідження на поселенні у с. Заліски (тепер – Жидачівського району Львівської області), випадково відкритому під час видобування лімоніту [Śmiszko, 1932, s. 67]. Було знайдено ліпну та кружальну кераміку, залишки гончарної печі, а також кремаційне поховання в урні, яке, на думку Я. Пастернака, могло бути могильником. Услід за М. Смішком, дослідник вважав творцями липицької культури племена гето-дакійського походження [Пастернак, 1933, с. 2–3].

Велике значення для археологічної науки мало відкриття 1935 р. багатого поховання в с. Колоколин Рогатинського повіту. Це – впускне тілопокладення в кургані неолітичної доби. Місцеві селяни натрапили на нього під час вибирання землі з насипу для господарських потреб. Обстеження пам'ятки провів Т. Сулімірський. Встановлено, що частину супровідного інвентарю було вивезено разом із ґрунтом. Решту предметів дослідник зібрав і передав на збереження у Львівський університет. Це – чотири бронзові фібули, пряжки та окуття пояса, масивна бронзова ручка із зображеннями античного бога Пана,

уламки бронзового начиння, частини срібного сакрального столика та інше. Матеріали опублікував М. Смішко припустивши, що могила належить до липицької культури і в ній було поховано знатну особу гетського або кельтського походження [Śmiszko, 1935, s. 155–161].

У 30-х роках ХХ ст. в Західній Волині активні дослідження проводив Олександр Цинкаловський. Зокрема, 1930 р. він вивчав археологічні пам'ятки у басейнах рік Західний Буг та Луга, на території тодішнього Володимирського повіту. “Під час досліду терену я прийшов до переконання, що не завжди можна поклатися лише на відомості, які подає сільська інтелігенція й селяни, що конечно потрібно є особисто перевірити околицю... Маючи на увазі таку систему я постановив об'їхати всі села Волині та вміру можливости особисто побувати на всіх городищах, могильниках, окремих могилах і селищах” – писав він [Цинкаловський, 1937, с. 194]. У результаті, він зібрав і записав важливу інформацію про археологічні пам'ятки різних періодів, у тому числі й першої половини I тисячоліття н. е. Зокрема, 1925 р. у Володимирі (тепер – м. Володимир-Волинський) на вул. Луцькій під час будівництва будинку було викопано двовуху амфору, висотою близько 1 м, з вузьким горлом і гострим дном [Цинкаловський, 1937, с. 205], у селах Бискупичі Шляхетські (тепер – с. Соснина Іваничівського району Волинської області) та Вигаданка (тепер – не існує) знайдено срібну та золоту римські монети [Цинкаловський, 1937, с. 216, 219], у с. Зимне (тепер – Володимир-Волинського району), в ур. Перевіз, у результаті дорожніх земляних робіт віднайдено селище з матеріалами доби неоліту, латенського та римського періодів [Цинкаловський, 1937, с. 226].

У 1930 р. під час розвідки Михайло Островський відкрив поселення біля с. Острів Варковецький (тепер – с. Острів Дубенського району Рівненської області). Воно знаходилося на південно-східному пологому схилі потоку біля дороги, яка веде до с. Костянець [Махно, 1960, с. 43].

У Гірській Полонці під Луцьком, у 1932 р. виявлене жіноче поховання. Біля скелета знаходилася ліпна миска вельбарського типу, дві бронзові підв'язні фібули, кістяний гребінь та скляні намистини. На думку Юрія Кухаренка, знайдений матеріал добре датує об'єкт другою половиною III ст. н. е. [Кухаренко, 1980, с. 72].

У середні 1930-х років на території Західного Поділля та Волині відкрито низку інших поховальних пам'яток. Зокрема, у с. Мирогоща Дубенського повіту на Рівненщині в 1934 р. випадково натрапили на трупоспалення в урні [Махно, 1960, с. 43]. У 1935 р. біля м. Шумськ (хут. Чиранка) на Тернопільщині, під час робіт на території цегельні Людвіка Мрозовського, знайшли предмети, які, мабуть, походили із поруйнованого поховання. Частина із них потрапила у фонди Варшавського державного археологічного музею. Це – шість цілих і п'ять уламків глиняних посудин, орнаментоване проколами та ривцями глиняне

121 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
пряслице, два фрагменти кістяного гребеня з бронзовими заклепками, шість невеликих шматків бурштину і спіраль із бронзового дроту [Piętka-Dąbrowska, 1961, s. 219, tabl. XLVI, 2–7, 9]. Як згодом зауважив М. Смішко, аналогії до окремих типів посуду з поховання відомі у комплексах з Дерев'яного, Дитиничів і Брест-Трішина [Смішко, 1976, с. 90].

У цьому ж році в с. Дерев'яне Рівненського повіту в промоїні, яка утворилася на стрімкому схилі балки після сильної грози, було знайдено бронзову патеру з обламаною ручкою. У вересні перші невеликі розкопки там провів Зигмунд Леський, а ще через три роки – Тадеуш Рейман. Перший розкрив площу близько 40 м², виявивши чотири кремаційні поховання з матеріалами у вигляді кружальної та ліпної кераміки, намистин, кістяного гребеня та бронзових фібул. На думку дослідника, знайдені предмети датують могильник періодом III–IV ст. н. е. [Leski, 1936, s. 60–61]. Матеріали з розкопок Т. Реймана в цей час залишилися неопубліковані. Вже після Другої світової війни їх частково опрацював Ю. Кухаренко [Кухаренко, 1958, с. 220–221]. Враховуючи записи в інвентарних книгах Волинського музею він встановив, що 1938 р. було розкопано два поховання із поховальним інвентарем, до складу якого входили цілі та фрагментовані посудини, а також три глиняні пряслиця [Кухаренко, 1980, с. 81–82].

У 1936 р. під час реконструкції дороги між селами Рудка і Рудочка Мала Кременецького повіту виявлене одиночне захоронення. Розкопки провів О. Цинкаловський, який встановив, що це чоловіче тілопокладення з багатим поховальним інвентарем. Окрім остеологічних залишків, у могилі віднайдено глиняний, бронзовий і скляний посуд, два скляні гральні жетони, дві срібні шпори, підв'язна фібула з декоративним колечком на спинці та ніж. Названі речі були передані у фонди Археологічного музею у Варшаві. На думку дослідника, пам'ятка походить із часів Великого переселення народів і була залишена готами [Sunkałowski, 1936, s. 349–353]. Коротка інформація про знахідку була оприлюднена спочатку в часопису Польського археологічного товариства “Z otchłani wieków” [Nowe wykopaliska, 1936, s. 143]. У 1941 р. Ернест Петерсен підготував повну публікацію матеріалів із поховання в Рудці, ілюструвавши їх малюнками [Petersen, 1941, s. 39–52]. Своєю чергою Анджей Коковський зробив типологічну характеристику предметів, вказавши на можливі шляхи їхнього надходження [Kokowski, 1998, s. 157–160].

У збірці Музею НТШ у Львові зберігалися матеріали пізньоримського часу, знайдені 1933–1936 рр. на території Східної Галичини та Волині: фрагмент глиняної вандальської посудини з Володимира-Волинського; кераміка та вироби з каменю липицької культури з Залісок; липицький посуд зі Звенигорода; глиняна урна з вандальського тілопального поховання із Торгова на

Золочівщині; римські імператорські денарії з різних населених пунктів та інше [Пастернак, 1937, с. 258–261].

У 1938 р. О. Цинкаловський виявив сліди напівземлянок із великими шматками кружальних посудин на узбіччі дороги біля с. Бутин Кременецького повіту. На думку автора, виявлена кераміка подібна до матеріалів липицької культури [Сункаловський, 1961, с. 115].

У цьому ж році Т. Сулімірський, досліджуючи курган періоду шнурової кераміки біля хут. Майдан Моквинський (тепер не існує) Березнівського повіту на Рівненщині, зібрав інформацію про знахідки в його околиці предметів періоду першої половини I тисячоліття н. е. Між ними як поодинокі екземпляри, так і великий скарб римських монет зі с. Людвипіль (тепер – с. Соснове). Біля колонії Анноволя (Анновал) (тепер не існує) – два залізні листоподібні втульчасті наконечники списів пшеворської культури. У самому Майдані він виявив кераміку, яку датував IV–V ст. н. е. [Sulimirski, 1939, s. 38].

У Володимирі, на березі р. Луги (ур. Білі береги), у 1939 р. робітники натрапили на кремаційний могильник. Знайдені урни ліпного та кружального виготовлення мали висоту 40–45 см. Перепалені остеологічні залишки були перемішані з піском, попелом та вугіллям [Сункаловський, 1961, с. 112].

Певні підсумки досліджень пам'яток пізньоримського часу були підведені в статті М. Смішка, написаній на основі його доповіді на Другому з'їзді передісториків у Кракові та опублікованій у варшавському збірнику “Wiadomości Archeologiczne” 1936 р. У ній автор подав загальну характеристику безперервного культурного розвитку стародавнього населення Східної Галичини, починаючи від висоцької культури. М. Смішко наголосив на етнічному зв'язку старожитностей римської доби цієї території з місцевою слов'янською людністю попередніх періодів [Śmiszko, 1936, s. 125–136].

20–30-ті роки XX ст. позначилися спробами використати результати археологічних досліджень у політичних та ідеологічних цілях. Наприклад, німецькі археологи Е. Петерсен і К. Такенберг намагалися обґрунтувати зв'язок поморської культури тогочасної Польщі з племенами германців-бастарнів, відомих в історичних джерелах своїм переселенням із Повіслення у Причорномор'я. П. Рейнеке ототожнював із германцями зарубинецьку культуру Середнього Подніпров'я. Прихильником германської теорії було багато польських дослідників, зокрема Ю. Костжевський та В. Антоневіч. Наприклад, Ю. Костжевський вважав, що пам'ятки пізньоримського часу типу Псарів, Романового Села, Теребовлі, Увислої, Грицівців, Неслухова та інших були залишені племенами гепідів, які рухалися в III ст. н. е. вздовж Вісли і Західного Бугу до Дністра [Kostrzewski, 1934, s. 16–18]. Натомість Л. Козловський, Т. Сулімірський та інші навпаки в межах тогочасної Польщі (в межиріччі Нижнього Одеру, Середньої Ельби та Західного Бугу) розміщували слов'ян,

123 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
коріння яких вбачали у лужицькій культурі [Sulimirski, 1939, s. 34–35]. Наприклад, Т. Сулімірський був переконаний, що популярна серед германістів теорія слов'янської прабатьківщини на Поліссі не має археологічного підґрунтя, оскільки ця територія була заселена лише в II–III ст. н. е. германськими племенами під час їхнього руху в Причорномор'я [Sulimirski, 1939, s. 42].

Події Другої світової війни принесли великі зміни в розвитку археології. Одночасно із встановленням радянської влади в Галичині розпочався складний процес реформування історичної науки. Зокрема, було припинено діяльність Наукового товариства ім. Шевченка, у Львівському університеті ліквідовано богословський факультет, кафедру класичної археології та інші. Багато польської інтелігенції, в тому числі деякі археологи, були репресовані: арештовано Л. Козловського, Я. Гофмана, Я. Брика, І. Сібек; Я. Фіцке потрапив у полон і був розстріляний у Катині; деякі вчені, рятуючи своє життя, виїхали за кордон (наприклад, Т. Сулімірський). Натомість у Львові утворили Львівський відділ Інституту археології АН УРСР, Історичний музей, у реформованому університеті імені Івана Франка – кафедру історії матеріальної культури та археології [Лех, 2006, с. 43–44; Ситник, 2006, с. 106–117].

Незважаючи на всі складнощі цього періоду, археологічні дослідження надалі продовжували, хоча й у менших обсягах. У 1940–1941 рр. Я. Пастернак провів розкопки у Крилосі та Пліснеську, С. Круковський – біля с. Лазарівка на Тисменщині (ур. Збучі) [Ситник, 2007, с. 255–256]. Волинський археолог М. Островський у 1940 р. продовжив вивчати багатошарове поселення у с. Липа Дубенського району, де він виявив слов'янське житло, а також курганний могильник біля с. Листвин [Терський, 2010, с. 89].

Окремо варто зупинитися на дослідженнях 1940 р. експедицією Львівського відділу Інституту археології АН УРСР у складі М. Смішка, К. Маєвського та О. Цинкаловського [Cynkałowski, 1961, s. 107] пам'ятки у Вікнинах Великих Збаразького району Тернопільської області. Вона знаходилася на полі місцевого мешканця Прокопа Вальчука, в ур. Глибока Долина. Результати були опубліковані в статті М. Смішка, де він описав залишки трьох наземних жител, ліпний і гончарний посуд, знаряддя праці та побуту пізньоримського часу. На підставі виявлених матеріалів дослідник зробив висновок про наявність на поселенні культурних шарів гальштатського часу та доби полів поховань. До останньої він відніс також матеріали пшеворського та ранньофеодального періодів [Ситник, 2007, с. 258–259; Смішко, 1947, с. 111–122].

Отже, вивчення пам'яток пізньоримського часу на території Західного Поділля та Волині пройшло тривалий шлях від аматорсько-краєзнавчого до наукового рівня. Були вироблені відповідні правила проведення розкопок, системи фіксації та опису віднайденого матеріалу, відбувалося публікування

отриманих результатів. Однак певними недоліками цього часу можна вважати проведення здебільшого розвідкових робіт невеликими площами, дослідження переважно поховальних об'єктів, які за невеликих затрат давали швидкий і цікавий результат, часом досить приблизне визначення культурної належності та хронології пам'яток, зарахування до того чи іншого періоду матеріалів різних культурних горизонтів, а також недооцінювання значення керамічного матеріалу для датування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонович В. Б. Археологическая карта Волынской губернии / В. Б. Антонович. – Москва, 1900. – 131 с.
2. Баран В. Д. Черняхівська культура (за матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу) / В. Д. Баран. – Київ: Наукова думка, 1981. – 264 с.
3. Бѣляшевскій Н. Археологическій съѣздъ въ Кіевѣ / Н. Бѣляшевскій // Кіевская старина. Ежемѣсячный историческій журналъ. – 1899. – Т. LXVII (Октябрь). – С. 107–120.
4. Булик Н. До питання про формування археологічної науки в Галичині у ХІХ столітті / Наталія Булик // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2005. – Вип. 9. – С. 372–385.
5. Булик Н. Охорона археологічних пам'яток у Східній Галичині у ХІХ ст. / Наталія Булик // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2006. – Вип. 9. – С. 58–66.
6. Булик Н. Археологічні осередки Львова (1875–1914): наукові пошуки та польові здобутки / Наталія Булик // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2008. – Вип. 11. – С. 209–237.
7. Гребеняк В. Нові археологічні знахідки на території східної Галичини / В. Гребеняк // Записки НТШ. – Львів, 1915. – Т. СХХІІ. – С. 5–28; 4 табл. рис.
8. Грушевский М. Развитие украинскихъ изученій въ ХІХ в. и раскрытіе в нихъ основныхъ вопросовъ украиновѣдѣнія / М. Грушевский // Украинскій народъ в его прошломъ и настоящемъ. – Санкт-Петербургъ, 1914. – С. 1–37.
9. Кандиба О. Досліди на Галицькому Поділлі / Олег Кандиба // Записки НТШ. – Львів, 1937. – Т. СLIV. – С. 1–14.
10. Кухаренко Ю. В. Волынская группа полей погребений / Ю. В. Кухаренко // Советская археология. – 1958. – № 4. – С. 219–226.
11. Кухаренко Ю. В. Могильник Брест-Тришин / Ю. В. Кухаренко. – Москва: Наука, 1980. – 128 с.
12. Лех Я. З історії польсько-українських зв'язків в археології (кінець ХVІІІ ст. – 1939 р.) / Яцек Лех // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2006. – Вип. 9. – С. 17–53.

- 125 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
13. Масик Р. Діяльність Львівського доісторичного товариства (1932–1939) / Роман Масик // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – Донецьк, 2009. – № 5 (96). – С. 58–61.
 14. Махно Е. В. Памятники черняховской культуры на территории УССР / Е. В. Махно // Материалы и исследования по археологии СССР. – Москва, 1960. – № 82. – С. 9–83.
 15. Пастернак Я. Нововідкриті римські пам'ятки з Галичини та Волині / Я. Пастернак // Записки НТШ. – Львів, 1931. – Т. CLI. – С. 1–17.
 16. Пастернак Я. Готи чи гепіди / Я. Пастернак // Діло. – Львів, 1933. – Ч. 327, 11 грудня. – С. 2–3.
 17. Пастернак Я. Нові археологічні набутки Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час 1933–1936 / Я. Пастернак // Записки НТШ. – Львів, 1937. – Т. CLIV. – С. 241–268.
 18. Пеняк П. З історії археологічних з'їздів / Павло Пеняк // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2008. – Вип. 12. – С. 435–437.
 19. Піотровська Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у Західній Україні в 1919–1939 роках / Данута Піотровська // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2006. – Вип. 9. – С. 67–88.
 20. Піцишин М., Овчинников О. Колекція римського посуду у фондах Львівського історичного музею / Марія Піцишин, Олександр Овчинников // Наукові записки ЛІМ. – Львів, 1999. – Вип. VIII. – С. 175–191.
 21. Саламаха І. Правове регулювання охорони історичних пам'яток у Східній Галичині австро-угорським законодавством в XIX – на початку XX ст. / І. Саламаха // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – 2010. – Вип. 2. – С. 49–54.
 22. Ситник О. Львівська археологічна школа у період потрясінь та випробувань / Олександр Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2006. – Вип. 9. – С. 106–133.
 23. Ситник О. Польові дослідження Львівського відділу Інституту археології АН УРСР (1940–1950) / Олександр Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2007. – Вип. 10. – С. 254–286.
 24. Смішко М. Ю. Селище доби полів поховань у Вікнинах Великих / М. Ю. Смішко // Археологія. – Київ, 1947. – Т. 1. – С. 111–122.
 25. Смішко М. Ю. Пам'ятки типу Дитиничі / М. Ю. Смішко // Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 83–93.
 26. Терський С. Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині / С. Терський. – Львів: Видавництво НУ “Львівська Політехніка”, 2010. – 380 с.
 27. Третий археологический съезд въ Кіевѣ 1874 // Кіевская старина. Ежемѣсячный историческій журналъ. – Кіевъ, 1899. – Т. LXVI (Август). – С. I–XIV.

28. Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве 1899. – Москва, 1901. – Т. I. – 876 с., XXVIII табл.
29. Цинкаловський О. Матеріяли до археології Володимирського повіту / О. Цинкаловський // Записки НТШ. – Львів, 1937. – Т. CLIV. – С. 183–240.
30. Cehak-Hoľubowiczowa H. Próbnе wykopaliska w powiecie Zbaraskim / Helena Cehak-Hoľubowiczowa // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa, 1936. – Т. XIV. – С. 59–70.
31. Cynkałowski A. Grób gocki z epoki rzymskiej ze wsi Rudka pow. Krzemienieckiego / A. Cynkałowski // Życie Krzemienieckie. – Krzemieniec, 1936. – № 8–9. – С. 349–353.
32. Cynkałowski A. Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego / A. Cynkałowski. – Warszawa, 1961. – 276 s., XXXI tabl.
33. Czołowski A. Przeszłość i zabytki Województwa Tarnopolskiego / A. Czołowski, B. Janusz. – Tarnopol, 1926. – 205 s., LXXVIII tabl., 1 mapa.
34. Demetrykiewicz W. Konserwatorstwo dla zabytków archeologicznych. Studium ze stanowiska dziejów kultury i nauki porównawczej prawa / W. Demetrykiewicz. – Kraków, 1886. – 74 s.
35. Demetrykiewicz W. Vorgeschichte / W. Demetrykiewicz // Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. – Wien, 1898. – S. 111–136.
36. Demetrykiewicz W. Poszukiwania archeologiczne w powiecie Trembowelskim w Galicyi Wschodniej / W. Demetrykiewicz // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. – Kraków, 1900. – Т. IV. – S. 92–125.
37. G. O. Cmentarzysko w Lipicy / G. O. // Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne. – Kraków, 1890. – R. 2, № 1. – S. 30.
38. Hadaczek K. Z badań archeologicznych w dorzeczu Bugu: Grabarka Niesłuchowska / K. Hadaczek // TeKa konserwatorska. – Lwów, 1900. – S. 48–59; 71–86.
39. Hadaczek K. Album przedmiotów wydobytych w grobach cmentarzyska ciałopalnego koło Przeworska (z epoki cesarstwa rzymskiego) / K. Hadaczek // TeKa konserwatorska. – Lwów, 1909. – Т. 3. – 21 s., XXI tabl. il., 67 fot.
40. Hadaczek K. Kultura dorzecza Dniestru w epoce cesarstwa rzymskiego / K. Hadaczek // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. – Kraków, 1912. – Т. XII. – S. 23–33, 9 tabl.
41. Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej / Bohdan Janusz. – Lwów, 1918. – 310 s.
42. Karczewski M. Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Archeologicznych i Państwowe Muzeum Archeologiczne: ich rola w ochronie zabytków archeologicznych / M. Karczewski // Seminare. Poshukiwania naukowe. – Kraków, 2015. – Т. 36. – № 4. – S. 183–197.
43. Kokoński A. W 60-lecie odkrycia grobu “książęcego” w miejscowości Rudka na Wołyniu / A. Kokoński // Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь: матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції. – Луцьк, 1998. – С. 157–160.

- 127 ISSN 2078-6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
44. *Kostrzewski J.* Zagadnienie t. zw. kultury gockiej na ziemiach dawnej Polski / J. Kostrzewski // Tydzień o Pomorzu. – Poznań, 1934. – S. 1–22.
 45. *Leski Z.* Prace archeologiczne na Wołyniu / Z. Leski // Z otchłani wieków. – Poznań, 1936. – R. XI. – Z. 4–5. – S. 60–61.
 46. Nowe wykopaliska // Z otchłani wieków. – Poznań, 1936. – R. XI. – Z. 10–11. – S. 137–143.
 47. *Ossowski G.* Sprawozdanie drugie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1890 / G. Ossowski // Zbiór wiadomości do antropologii Krajowej. – Kraków, 1891. – T. 15. – S. 1–88.
 48. *Petersen E.* Ein reicher gepidischer Grabfund aus Volhynien / E. Petersen // Gothiskandza. – Danzig, 1941. – H. 3. – S. 39–52.
 49. *Piętka-Dąbrowska T.* Przyczynki do znajomości okresu od I do VI w. n. e. z międzyrzecza Dniepru i Bugu / T. Piętka-Dąbrowska // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa, 1961. – T. XXVII. – Z. 2. – S. 217–238.
 50. *Piotrowski J.* Skarb Boroczycki powiat Horochów na Wołyniu / J. Piotrowski. – Lwów, 1929. – 36 s.
 51. *Śmiszko M.* Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej / M. Śmiszko. – Lwów, 1932. – 193 s.
 52. *Śmiszko M.* Stanowisko wczesnorzymskie w Kołokolinie, pow. Rohatyński / M. Śmiszko // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa, 1935. – T. 13. – S. 155–164.
 53. *Śmiszko M.* Stan i potrzeby badań nad okresem cesarstwa rzymskiego w południowo-wschodniej Polsce // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa, 1936. – T. XIV. – S. 125–139, 2 rys.
 54. *Śmiszko M.* Przyczynki do poznania epoki cesarstwa rzymskiego południowo-wschodniej Polski / M. Śmiszko, T. Sulimirski, K. Myczkowski. – Lwów, 1934. – 62 s., V tabl.
 55. *Sulimirski T.* O Poleskiej praocjczyźnie Słowian / T. Sulimirski // Z otchłani wieków. – Poznań, 1939. – R. XIV. – Z. 3–4. – S. 33–43.

Стаття: надійшла до редакції 14.10.2016
прийнята до друку 06.12.2016

**HISTORY OF THE STUDY
OF WESTERN PODILLIA AND VOLHYNIA ARCHAEOLOGICAL SITES
OF THE FIRST HALF OF THE FIRST MILLENNIUM CE
(late 19th century – 1941)**

Yaroslav ONYSHCHUK

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, , 79000, Ukraine,
e-mail: onyshchuk@ukr.net*

The author highlights the history of the study of archeological sites of Roman period from the middle 19th century and up to the beginning of the German–Soviet war in 1941.

Ukrainian lands in 19th century were divided between Austro-Hungarian and Russian Empires which left a mark on the development of archaeology of those territories and has resulted in the appearance of some differences not only in the organization of the research but in the fieldwork. It's activity and results. The author characterizes main archaeological centers at the territory of East Galicia and Volhynia and focuses on the activity of common archeological societies of that time, the directions and purposes of their research activity. In that context, he highlights the specifics and the way of the discovery of archeological sites of the first half of the first millennium CE that were made in the late 19th century and often were quite significant and important for the research of this period which was a key point for the history of Eastern Europe containing the relations of the local tribes with the Roman Empire. The article emphasizes the importance of the excavations that were provided by W. Demetrykiewicz, V. Antonovych, G. Ossowski, I. Sharanevych, K. Hadaczek, B. Janusz before the beginning of World War I.

Another important period in the history of the study of Roman time sites was the interwar period. During that time, the hoard from Borochyche and the burial grounds of Hryniv, Kolokolyn, Rudka, Dereviane and the settlements in Zalisky, Velyki Viknyny were found. The author described the activity of such important centers of archaeological research in the interwar period as the Archaeology department of Lviv University, the Shevchenko Scientific Society and the Lviv Prehistory society. The works written by Ya. Pasternak, O. Kandyba, M. Smishko, O. Tsynkalowskyi, T. Sulimirski and other archeologists were important for this period and had an important impact not only on the theory and methodological questions of the field work and excavation of the Roman period sites, but resulted in the improvement of the practice of archaeological research that was provided in the 1920–1930-s.

Author concludes, that from the late 19th century archeology has made a long and a hard way from it's birth as a scientific discipline that during the first periods of it's history was concentrating on the purpose of collecting artifacts and field finds without proper research or on work or focused on local history studies and resulted to planned field excavations and systematic analysis of obtained found materials and results of the excavations.

Key words: history of archaeology, Podillia, Volhynia, first half of the first millennium CE, Roman period, scientific centers, archaeological societies, scientific research, famous archaeologists, excavations, archaeological sites, archaeological cultures.

REFERENCES

- Antonovich, Vladimir. *Arkheologicheskaja karta Volynskoi gubernii*. Moskva, 1900. (in Russian)
- Baran, Volodymyr. *Cherniakhivska kultura (za materialamy Verkhnioho Dnistra i Zakhidnoho Buhu)*. Kyiv: Naukova dumka, 1981. (in Ukrainian)
- Beliashevskii, Nikolai. "Arkheologicheskii siezd v Kieve." *Kievskaja starina* 67 (1899): 107–120. (in Russian)
- Bulyk, Natalia. "Do pytannia formuvannia arkeolohichnoi nauky v Halychyni u XIX stolitti." *Materialy i doslidzhennia z arkeolohii Prykarpattia i Volyni* 9 (2005): 372–385. (in Ukrainian)
- Bulyk, Natalia. "Okhorona arkeolohichnykh pamiatok u Skhidnii Halychyni u XIX stolitti." *Arkeolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 9 (2006): 58–66. (in Ukrainian)
- Bulyk, Natalia. "Arkheolohichni osередky Lvova (1875–1914): naukovi poshuky ta poliovi zdobutky." *Arkeolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 11 (2008): 209–237. (in Ukrainian)
- Cehak-Hołubowiczowa, Helena. "Próbnе wykopaliska w powiecie Zbaraskim." *Wiadomości Archeologiczne* 14 (1936): 59–70. (in Polish)
- Cynkałowski, Aleksander. "Grób gocki z epoki rzymskiej ze wsi Rudka pow. Krzemienieckiego." *Życie Krzemienieckie* 8–9 (1936): 349–353. (in Polish)
- Cynkałowski, Aleksander. *Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego*. Warszawa, 1961. (in Polish)
- Czołowski, Aleksander, i Janusz, Bohdan. *Przeszłość i zabytki Województwa Tarnopolskiego*. Tarnopol, 1926. (in Polish)
- Demetrykiewicz, Włodzimierz. *Konserwatorstwo dla zabytków archeologicznych. Studium ze stanowiska dziejów kultury i nauki porównawczej prawa*. Kraków, 1886. (in Polish)
- Demetrykiewicz, Włodzimierz. "Vorgeschichte." *Die Österreichisch-Ungarische monarchie in wort und bild*. Wien, 1898. 111–136. (in German)
- Demetrykiewicz, Włodzimierz. "Poszukiwania archeologiczne w powiecie Trembowelskim w Galicyi Wschodniej." *Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne* 4 (1900): 92–125. (in Polish)
- G. O. "Cmentarzysko w Lipicy." *Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne* 2, no. 1 (1890): 30. (in Polish)
- Hadaczek, Karol. "Z badań archeologicznych w dorzeczu Bugu: Grabarka Niesłuchowska." *Teka konserwatorska*. Lwów, 1900. 48–59, 71–86. (in Polish)

- Hadaczek, Karol. "Album przedmiotów wydobytych w grobach cmentarzyska ciałopalnego koło Przeworska (z epoki cesarstwa rzymskiego)." *Teka konserwatorska* 3 (1909). (in Polish)
- Hadaczek, Karol. "Kultura dorzecza Dniestru w epoce cesarstwa rzymskiego." *Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne* 12 (1912): 23–33. (in Polish)
- Hrebeniak, Volodymyr. "Novi arkeolohichni nakhidky na terytorii Skhidnoi Halychyny." *Zapysky NTSh* 122 (1915): 5–28. (in Ukrainian)
- Hrushevskii, Mikhail. "Razvitie ukrainskikh izuchenii v XIX v. i raskrytie v nikh osnovnykh voprosov ukrainoviedienia." *Ukrainskii narod v yego proshlom i nastoiashchem*. Sankt-Peterburg, 1914. 1–37. (in Russian)
- Janusz, Bohdan. *Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej*. Lwów, 1918. (in Polish)
- Kandyba, Oleh. "Doslidy na Halytskomu Podilli." *Zapysky NTSh* 154 (1937): 1–14. (in Ukrainian)
- Karczewski, Marcin. "Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Archeologicznych i Państwowe Muzeum Archeologiczne: ich rola w ochronie zabytków archeologicznych." *Seminare. Poshukiwania naukowe* 36, no. 4 (2015): 183–197. (in Polish)
- Kokowski, Andrzej. "W 60-lecie odkrycia grobu "książęcego" w miejscowości Rudka na Wołyniu." *Mynule i suchasne Volyni: Oleksandr Tsynkalovskiy i Volyn: materialy IX naukovoï istoriko-kraieznavchoï mizhnarodnoi konferentsii*. Lutsk, 1998. 157–160. (in Polish)
- Kostrzewski, Józef. "Zagadnienie t. zw. kultury gockiej na ziemiach dawnej Polski." *Tydzień o Pomorzu*. Poznań, 1934. 1–22. (in Polish)
- Kukharenko, Yurii. "Volynskia gruppa polei pogriebienii." *Sovietskaia arkeologia* 4 (1958): 219–226. (in Russian)
- Kukharenko, Yurii. *Mogilnik Brest-Trishyn*. Moskva: Nauka, 1980. (in Russian)
- Lekh, Yacek. "Z istorii polsko-ukrainskykh zviazkiv v arkeolohii (kiniec XVIII st. – 1939 r.)." *Arkeolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 9 (2006): 17–53. (in Ukrainian)
- Leski, Zygmunt. "Prace archeologiczne na Wołyniu." *Z otchlani wieków* 11, no. 4–5 (1936): 60–61. (in Polish)
- Makhno, Yevgenia. "Pamiatniki cherniakhovskoi kultury na territorii USSR." *Materialy i issliedovania po arkeologii SSSR* 82 (1960): 9–83. (in Russian)
- Masyk, Roman. "Diialnist Lvivskoho doistorychnoho tovarystva (1932–1939)." *Skhid. Analitychno-informatsiinyi zhurnal* 5/96 (2009): 58–61. (in Ukrainian)
- "Nowe wykopaliska." *Z otchlani wieków* 11, no. 10–11 (1936): 137–143. (in Polish)
- Ossowski, Gotfryd. "Sprawozdanie drugie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1890." *Zbiór wiadomości do antropologii Krajowej* 15 (1891): 1–88. (in Polish)
- Pasternak, Yaroslav. "Novovidkryti rymski pamiatky z Halychyny ta Volyni." *Zapysky NTSh* 151 (1931): 1–17. (in Ukrainian)
- Pasternak, Yaroslav. "Goty chy gepidy." *Dilo* 327 (1933, Gruden 11): 2–3. (in Ukrainian)

- 131 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2016. Випуск 20
- Pasternak, Yaroslav. “Novi arkheolohichni nabutky Muzeiu Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka u Lvovi za chas 1933–1936.” *Zapysky NTSh* 154 (1937): 241–268. (in Ukrainian)
- Peniak, Pavlo. “Z istorii arkheolohichnykh ziizdiv.” *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni* 12 (2008): 435–437. (in Ukrainian)
- Petersen, Ernest. “Ein reicher gepidischer Grabfund aus Volhynien.” *Gothiskandza* 3 (1941): 39–52. (in German)
- Piętka-Dąbrowska, Teresa. “Przyczynki do znajomości okresu od I do VI w. n. e. z międzyrzeczca Dniepru i Bugu.” *Wiadomości archeologiczne* 27, no. 2 (1961): 217–238. (in Polish)
- Piotrovska, Danuta. “Z dialnosti polskykh sluzhb okhorony arkheolohichnykh pamiatok u Zakhidnii Ukraini v 1919–1939 rokakh.” *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 9 (2006): 67–88. (in Ukrainian)
- Piotrowski, Józef. *Skarb Boroczyski powiat Horochów na Wołyniu*. Lwów, 1929. (in Polish)
- Pitsyshyn, Maria, i Ovchynnikov, Oleksandr. “Kolektsia rymsskoho posudu u fondakh Lvivskoho istorychnoho muzeiu.” *Naukovi zapysky LIM* 8 (1999): 175–191. (in Ukrainian)
- Salamakha, Ihor. “Pravove rehuliuвання okhorony istorychnykh pamiatok u Skhidnii Halychyni avstro-uhorskyim zakonodavstvom v XIX – na pochatku XX st.” *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seria: Istoria* 2 (2010): 49–54. (in Ukrainian)
- Śmiszko, Marcjan. *Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej*. Lwów, 1932. (in Polish)
- Śmiszko, Marcjan. “Stanowisko wczesnorzymskie w Kołokolinie, pow. Rohatyński.” *Wiadomości archeologiczne* 13 (1935): 155–164. (in Polish)
- Śmiszko, Marcjan. “Stan i potrzeby badań nad okresem cesarstwa rzymskiego w południowo-wschodniej Polsce.” *Wiadomości archeologiczne* 14 (1936): 125–139. (in Polish)
- Smishko, Markian. “Selyshche doby poliv pokhovan u Viknynakh Velykykh.” *Arkheologia* 1 (1947): 111–122. (in Ukrainian)
- Smishko, Markian. “Pamiatky typu Dytynychy.” *Naselennia Prykarpattia i Volyni za doby rozkladu pervisnoobshchynnoho ladu ta v davnioruskyi chas*. Kyiv: Naukova dumka, 1976. 83–93. (in Ukrainian)
- Śmiszko, Marcjan, i Sulimirski, Tadeusz, i Myczkowski, Kazimierz. *Przyczynki do poznania epoki cesarstwa rzymskiego południowo-wschodniej Polski*. Lwów, 1934. (in Polish)
- Sulimirski, Tadeusz. “O Poleskiej praocjyźnie Słowian.” *Z otchłani wieków* 14, no. 3–4 (1939): 33–43. (in Polish)
- Sytnyk, Oleksandr. “Lvivska arkheolohichna shkola u period potriasin i vyprobuvan.” *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 9 (2006): 106–133. (in Ukrainian)

Sytnyk, Oleksandr. “Poliovi doslidzennia Lvivskoho viddilu Instytutu arkheolohii AN URSR (1940–1950).” *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 10 (2007): 254–286. (in Ukrainian)

Terskyi, Sviatoslav. *Istoria arkheolohichnykh doslidzen ta istorychnoho kraieznavstva Volyni*. Lviv: Vydavnytstvo NU “Lvivska Politehnika”, 2010. (in Ukrainian)

“Tretii arkheologichieskii siezd v Kieve 1874.” *Kievskaiia starina* 66 (1899): 1–14. (in Russian)

Trudy odinnadtsatogo arkheologichieskogo siezda v Kieve 1899, t. I. Moskva, 1901. (in Russian)

Tsynkalovskyi, Oleksandr. “Materialy do arkheolohii Volodymyrskoho povitu.” *Zapysky NTSh* 154 (1937): 183–240. (in Ukrainian)